

València i el Mondúver al *Tirant lo Blanc*

Joan Iborra

El llarg episodi africà de la novel·la *Tirant lo Blanc* arranca amb el naufragi de la nau on havia embarcat Tirant (cap. CCXCVI) quan «la mar se embraví tan fort» que l'obligà a fer la via de Barberia. Tirant i Plaerdemavida, que l'acompanyava, aconseguiren arribar a terra però en llocs separats. Amb aquest accidentat principi comencen les aventures del cavaller Tirant per terres d'Àfrica. La voluntat evangelitzadora de l'heroi novel·lesc acabarà amb la conversió al cristianisme dels regnes infidels els quals acudirán després en ajuda de Constantinoble. Hem d'accentuar l'atenció sobre els episodis ocorreguts a Barberia, des del capítol CCXCVI, en què Tirant s'embarca, fins al CCCCVIII, en què retorna a l'imperi grec des de Contestina, perquè contenen dues referències topòniques que convé d'analitzar, el Mont Túber i la ciutat i regne de València.

El periple africà havia estat menystingut pels estudiosos de la novel·la fins fa ben poc, potser perquè hi havia una davallada del protagonista, després de la línia ascendent mantinguda en anteriors capítols, bé perquè el tremp aconseguit en la primera part de la novel·la s'estronca o tal volta perquè la lectura s'alenteix i no ateny el ritme dinàmic d'altres escenes passades. Rubi-

era hi detectà un canvi de registre lingüístic tot just en aquest període allà on anteriorment havia fidelitat i coneixement dels usos i costums islàmics que alguns autors aprofitaren per fer notar un canvi de redacció i estil. Aquesta mudança adobava els dubtes sobre l'autoria única de la novel·la i possibilitava l'atribució compartida amb un altre autor, identificat primerament amb Martí Joan de Galba i després amb Joan Roís de Corella i , finalment, amb un altre autor, procurador del marquès de Dénia, de nom homònim. La hipòtesi de la doble autoria es valorà des de ben antic i ha generat nombrosa bibliografia que no fóra el cas ara d'analitzar.

La redacció de les aventures africanes del Tirant s'ha seguit amb certa displicència perquè es considerava que allargaven el text innecessàriament alhora que la línia argumental feia un tomb d'escassa substància narrativa. Ara bé, Alemany, a través d'una lectura suggeridora, ha volgut veure una mena de redempció plantejada en termes de dignificació del protagonista per haver transgredit el codi cavalleresc. Aquest autor incardina la variant de Barberia sobre tres elements: l'enamorament de Carmesina, que afecta negativament a les obligacions militars de Tirant; l'episodi en què dubta de la fidelitat de Carmesina; i la mort injusta del negre Lausetà, innocent del càrrec imputat per Tirant. Una mort promoguda col·lateralment per la Viuda Reposada en un ardit ben imaginatiu. Aquests tres fets lamentables en la trajectòria tirantiana envil·leixen el protagonista i exigeixen una reparació moral que tot just comença al capítol CCXVI quan Plaerdemavida descobreix a Tirant l'engany de la Viuda Reposada. Aquest argument justificaria la inclusió de les aventures de Tirant per terres de Barberia a fi d'arribar a Constantinoble amb l'aurèola de cavaller intacta i un reforç militar contra el turc gràcies a l'evangelització dels regnes islàmics de Barberia.

La presència del topònim Mont Túber en aquest fragment del *Tirant* ha d'ésser diferenciada de la referència a la ciutat i regne de València que entra una significació molt diferent atès que pot relacionar-se, d'acord amb la recerca de Rubio Vela, amb un component polític que després tractarem d'analitzar breument. La primera referència al castell del Mont Túber la tro-

bem al capítol CCCX, incardinada en un acte on Tirant demostra la destresa i l'enginy militar per alliberar Maragdina, filla del rei de Tremicén, presa al castell. L'escena ocorre a la ciutat de Tremicén. El rei Escariano, ajudat per jueu enginyós, entra a la ciutat, mata el rei i el fill del Cabdillo, s'apodera de Maragdina, la filla de l'ambaixador, i la fa tancar castell de Mont Túber. El Cabdillo sobre los Cabdillos es lamenta davant Tirant sobre la seua dissort i fa saber el cavaller de l'atac del rei Escariano. Aquest capítol marca l'entrada de la referència toponímica. Martorell fabula sobre una base real i aplica una de les tècniques narratives més efectives, la introducció d'un nom familiar als lectors que sense cap dubte fa imaginar un espai i una silueta coneguda on podia transcórrer l'acció. La força suggestiva d'aquests noms en la novel·la respon al reforçament de la línia argumental i no hem de veure-ho com un fruit de la imaginació de l'autor sinó com un detall que implica l'evocació d'un territori novel·lesc dins un marc tangible i versemblant. La relació del topònim amb la figura del rei Escariano, un guardià immens, «home fortíssim, tot negre e de desmesurada», escriu Martorell, remet a una tradició popular força estesa que amb la introducció del Mondúver aconseguix de fer pròximes aquelles ficcions tan llunyanes. El sol esment del Mont Túber en la narració dota de credibilitat lectora el llarg i prolix episodi del salvament de la filla del Cabdillo i deslloriga les amors d'aquesta envers Tirant que, en refusar-les, es dignifica davant Carmesina. Vegem el primer text.

Tirant dix al Capdillo:

— Senyor, mal acort haveu pres. No us vullau donar fins que vejau lo per què. Si vostra mercé se dóna, qui sou huy lo major de tots, e teniu ací deu mília combatents e alguns castells e viles qui stan a obediència vostra, e encara aquesta ciutat, ab quèns porem molt bé defendre d'ells, e com altra cosa no porà fer vostra mercé, traureu gran partit del rey, que us torne totes vostres terres e us ne done més per donar-li aquesta ciutat ab los altres castells que encara no poseheix. Lo Capdillo tingué per bo lo consell que Tirant li dava, emperò no-s podia aconortar de la mort del rey, e menys de sos fills. Tirant

ordenà que fos tramesa una spia a la ciutat de Tremicén per saber com era stada aquella tan gran e cruel destrucció, car la dita ciutat era restada sots bona guarda e de capitans nobles e molt virtuosos. E que tan prestament la haguessen presa, sens haver-ne algun sentiment, staven-ne molt admirats, Aprés saberen la veritat per hun home qui·ls vench, qui s'i era trobat, e havi-en-li mort set fills en la entrada del palau e robada tota la casa, e la muller e los fills li tenien per força. E recità'ls com lo juheu havia traïda la ciutat, e lo rey Scariano havia manat que li levassen tots los béns, e lo traïdor, qui semblant maldat havia comesa contra son senyor, fos pres e ligat e, tot nuu, fos posat en lo costell untat de mel, e lo dia següent fos squarterat e donat a menjar als cans. E axí fon fet. E dix lo rey que, de traïdor, qui se'n podia guardar? Que lo joch que havia fet de son senyor, poria fer d'ell e de la ciutat si mester era.

Sabuda per Tirant tota la veritat e com la gent d'armes era dins la ciutat e per los lochs qui eren prop staven aleujats, e com lo rey Scariano se n'havia portada la filla del rey de Tremicén en aquell fortíssim castell de Mont Túber, e Tirant pres deu hòmens, los quals sabien molt bé la terra, e ab bons ginets aquests anaren fora, camí al castell de Mont Túber, e en la nit se posaren en aguayt dins una casa, la qual se nomenava l'Antiga mesquita, Com fon quasi dia clar, prengueren dos moros. E açò feyen per saber lengua del rey, hon era e la manera de son viure quina era. E sabé com ell e la novella reyna staven alt en lo castell ab LX cavallers per guardar-lo, sens aquells qui eren asoldadats per fer la guayta de nit e de dia. E baix en la vila havia mil hòmens d'armes. Sabut açò, Tirant los féu soltar, y ell ab los altres passaren entorn del castell per veure la disposició de aquell. Aprés se'n tornà Tirant dins la ciutat e ordenà cent hòmens ab pichs e ab axades, e tramés-los en hun pont e dix-los que si veyen venir los enemichs rompessen lo pont, a fi que la gent d'armes no poguessen passar, e haurien a voltar, per passar aquell riu, una bona jornada. E aquella jornada los nohíia molt per ço com havien a voltar per molts barranchs e per molts lochs e viles que no eren en lur poder. E de la ciutat de Tremicén fins allà hon era lo rey havia bones tres jornades, e de la ciutat hon Tirant era fins al castell hon lo rey Scariano habitava, havia IX legües. Lavors Tirant partí

ab tota la gent e anaren davant lo castell hon lo rey era. Com lo rey los véu, armà's. Ab tots los seus, ixqueren a la porta de la vila per fer armes, emperò Tirant ni lo Capdillo no consentiren que los seus se acostassen, sinó que corregueren tot lo camp entorn del castell, e portaren-se'n molt bestiar de gros e de menut, e tornaren-se'n a la ciutat. E Tirant molt sovint los vesitava e mostrava's davant lo castell, e moltes vegades s'i aturava dos o tres dies. Com no tenien què menjar, tornaven-se'n. Seguí's hun dia que Tirant ixqué al portal de aquella ciutat, fatigat de sos dolorosos pensaments. E pasejant-se, pensava en la dolor en què havia dexada la princessa e en lo dan de Plaerdemavida, e axí mateix, com tota la parentela sua eren detenguts catius en poder de moros e no sabia si se n'anàs ni si los moros consentirien la sua partida. E stant ocupat en aquests adolorits pensaments, ixqué per lo portal de la ciutat hun catiu cristià, de albanesa nació, plorant e fent grans lamentacions per ço com son senyor lo havia cruelment batut ab vergues e feya'l anar a cavar en hun ort que tenia prop de la ciutat. Tirant conexia lo catiu per quant havia parlat moltes voltes ab ell e conexia que era prou discret.

La segona inclusió apareix onze capítols després, al CCCXXI, després que Tirant ha conegut aquell «catiu cristià, de albanesa nació» que l'ajudarà en l'atac al castell de Mont Túber i el deslliurament de la princesa Maradigna. L'albanès guia Tirant per la ciutat i l'aida a penetrar dins el castell i Tirant, generós, el recompensa llargament. Conegut que els moros de la terra atacarien el castell, Tirant ordena proveir el castell de reforços per resistir-ne l'atac.

Tirant ordenà fossen trameses cent milia dobles en Túniç a hun cosín germà del Capdillo que era en aquell regne regidor per lo rey de Túniç, e pregà'l que quitàs lo senyor d'Agramunt e tots los altres qui dins la sua galera venien. E tots foren trets de captivitat per lo governador, qui·ls féu comprar a mercaders, que ell gens no s'i mostrava. E açò féu per amor del Capdillo. E tramés-los tots hon era Tirant. E com los portaven dins terra, tenien la sperança

perduda de jamás exir de captivitat, fins que veren lo lur capità. No penseu que fos poca la consolació que ells prengueren en la vista sua.

Tirant demanà prestament a son cosí, lo senyor d'Agramunt, si havia vist a Plaerdemavida, e aquell respòs:

—Senyor, de aquell dolorós dia que perdem la galera de vista, yo jamás n'é sabut res d'ella, ans vull creure que sia morta dins la tempestuosa mar. Tirant mostrà que li dolia molt e dix:

—Yo us jur per nostra Dona que, si ab la millor sanch de la mia persona la podia resuscitar, de molt bona voluntat ho faria, e si tenia dos bacins e mig de sanch los dos ne daria.

Tirant los féu molt bé vestir, els armà e donà'ls de bons cavalls, e refrescà'ls molt bé de les sues dobles, que-ls paria que fossen resuscitats de mort a vida. E més, ordenaren ell e lo Capdillo, ab mercaders, de trametre en terra de cristians per arnesos e per cavalls, com sabessen de tot cert que, tota aquella gent que staven en la ciutat de Tremicén e en les aldees, eren arribats a VI legües del castell de Mont Túber, hon ells eren, e com havien tramesos correus per tota la terra dels moros amprant a molts parents que-l rey tenia en la Barberia, que li vinguessen ajudar. Tirant, sabent açò, ordenà que lo castell fos més provehüt de totes les coses necessàries molt més abundosament que no era.

La gent del rey Scariano, un alba de matí, aplegaren davant lo castell e donaren lo gran combat a la vila. E Tirant dexà al Capdillo alt en lo castell, ab lo senyor d'Agramunt, en guarda del rey, y ell féu obrir la porta de la vila, e davant la porta féu fer aquí hun baluart, e jamás volgué consentir per res que les portes se tancassen, ans nit e dia tostemps staven ubertes. E en la primera venguda que feren, vehent la porta de la vila uberta, tots cuytaren en aquella part. La mortaldat dels moros fon tanta en lo baluart que los q[u]e venien detràs no podien passar avant per los cossos morts que allí staven. Infinida gent fon la que morí dels de fora, e dels de dins n'i hagué molts de nafrats, mas pochos morts. Los moros ordenaren ses batalles e totes les hores del dia venien a combatre. E de continent que la una squadra de gent era cansada, anava-se'n

aquella e venia-n'í altra fins que era nit seurà. E en la nit Tirant feya adobar los fossats e lo baluart e tot lo que mester era. Com los moros veren que noure no·ls podien e tanta gent los mataven cascun dia, delliberaren de no combatre més, mas fessen portar tantes bombardes com poguessen haver del regne e fora de aquell, e en moltes parts trameteren per haver-ne. E Tirant fon nafrat de dues nafres, la una en la cama hon solia tenir mal e l'altra en lo cap, de colp de passador, que li passà lo bacinet, que entrà lo ferro hun poch en lo cap.

El comentari, sorprenent, de Tirant sobre la gent i la ciutat i regne de València del capítol CCCXXX no ha generat excessiva producció crítica, més aïnes hom ha passat per sobre amb una mica d'indiferència. Darrerament, l'exhumació de nombrosos documents biogràfics sobre Joanot Martorell, bàsicament publicats per Villalmanzo i Chiner Gimeno, ha propiciat una nova anàlisi dotada amb aires quasi de revolució copernicana, si es confirmen les hipòtesis d'Agustí Rubio Vela. Els biògrafs de l'escriptor, quasi sense excepció, anoten un buit documental, un silenci vital, que afecta els anys de redacció de la novel·la del *Tirant*. Mirem-ho. Som a la darrera etapa que condueix a la cristianització del rei Escariano, el qual jura lleialtat i fidelitat a Tirant i tot seguit la resta de moros acudeixen massivament per batejar-se. Aquest acte acaba amb una explosió evangelitzadora amb més de quaranta-quatre mil conversions. Vegem però la incrustació en un llarg excurs a propòsit de la presència d'un frare mercedari en l'acte del bateig el qual s'havia presentat per a la redempció de captius. Martorell posa aquest discurs en paraules del narrador omniscient com una mena de profecia perversa o d'un desengany personal. També caldria analitzar-ho a la vista d'altres circumstàncies biogràfiques.

Lo jurament que féu lo rey Scariano a Tirant

—Jo, Scariano, per la divina gràcia rey de la gran Ethiòpia, com a fel crestià e verdader cathòlich, pose les mans sobre los sants quatre evangelis e fas jurament a tu, Tirant lo Blanch, de ésser-te bo e leal germà d'armes, tant e tan

longament com los nostres dies duraran, ab promesa fe de ésser amich de l'amich e enemich de l'enemich. E per bona germandat te promet de tots mos béns presents e sdevenidors de partir ab tu la mitat e si, per cars de adversa fortuna, tu eres pres, de posar a perill de mort la mia persona e los béns en ajuda e favor tua. E dich ara per lavors, e m'obligue sots virtut de la promesa fe, de complir totes les coses qui a bona e pura germandat se requiren.

E Tirant féu lo semblant jurament, com ja li n'hagués fet altre com lo rey jurà com a moro. E fet lo jurament per cascuna part, se abraçaren e-s besaren. E de aquella hora avant, tots los qui-s feyen germans d'armes prenien la forma de aquest cartell.

E complides les coses dessús dites, Tirant tornà a batejar, e la pressa era tanta dels moros qui-s volien batejar que Tirant no bastava nit e dia en dar-los lo sant bapisme fins a tant que vench hun frare de l'orde de la Mercé, qui era arribat en la ciutat de Túniç e vengut ab una nau de mercaderia per traure catius crestians.

E lo dit frare era natural d'Espanya la baxa, de una ciutat qui és nomenada València, la qual ciutat fon edificada en pròspera fortuna de ésser molt pomposa e de molt valentíssims cavallers poblada, e de tots béns fructífera. Exceptat spècies, de totes les altres coses molt abundosa, de hon se trahen més mercaderies que de ciutat que en tot lo món sia. La gent qui és de allí natural, molt bona e pacífica e de bona conversació. Les dones de allí naturals són molt femenils, no molt belles, mas de molt bona gràcia e més atractives que totes les restants del món, car ab lo lur agraciast gest e ab la bella eloquència encativen los hòmens. Aquesta noble ciutat vendrà per temps en gran decaïment per la molta maldat qui en los habitants de aquella serà. De açò serà causa com serà poblada de moltes nacions de gents que, com se seran mesclats, la labor que exirà serà tan malvada que lo fill no fiarà del pare ni lo pare del fill, ni lo germà del germà. Tres congoxes ha de sostenir aquella noble ciutat, segons recita Elies: la primera de juheus, la segona de moros, la terça de crestians qui no vénen de natura, qui per causa d'ells rebrà gran dan e destrucció. Encara

diu més, que la causa per què és tan fructífera aquella regió e tan temprada sí és que com la spera del sol dóna en paraýs terrenal, que reverbera en la ciutat e regne de València perquè li stà de dret en dret, e de ací li ve tot lo bé que té.

E tornant al propòsit, aquest frare dessús dit, sabent que hun capità cristià havia pres lo rey Scariano e havia quitats tots los catius crestians qui eren scapats de la galera qui-s perdé, anà-se'n dret hon Tirant era per demanar-li que, per amor de Déu, li fes alguna caritat perquè se'n pogués portar alguns catius que y havia de aquel regne de València, los més que pogués. Com Tirant véu lo frare, fon lo més content home del món. E pregà'l que batejàs tots los qui restaven. E en aquells dies foren batejats quaranta-e-quatre mília e CCCXXVII moros e mores, qui foren en camí de salvació.

El notable desdeny que sumen aquestes frases es pot interpretar a partir del canvi radical d'autoria del Tirant lo Blanc, si aquest fóra el cas. La circumstància, desvelada per Rubio Vela, d'un personatge homònim, procurador del ducat de Dénia en temps del Magnànim justificaria de ple en ple aquests mots. Mirem-ho. Segons aquest autor, el procurador del ducat de Dénia, de nom Joan Martorell, estava al servei de la família castellana dels Sandoval, els quals pretenien haver possessió del comtat. En virtut del seu ofici visqué en primera persona la intervenció de la ciutat en favor de la gent de Dénia que des de 1453 s'hi havia oposat fermament al fet que es lliurés el comtat a aquesta família castellana. La fidelitat al seu senyor, a més d'un greuge mantingut amb els jurats valencians per haver patit presó durant trenta-tres dies per haver participat en un robatori violent a uns ramaders castellans amb el vistiplau del lloctinent del regne, Alfons d'Aragó, que també hi intervenia activament, podien explicar provisionalment aquestes dures i enigmàtiques frases.

Bibliografia

- ALEMANY FERRER, Rafael, «Al voltant dels episodis africans del Tirant lo Blanc i del Curial e Güelfa», a Jean Marie Barberà (ed.), *Actes del Col·loqui Internacional 'Tirant lo Blanc' (Ais de Provença, 21-22 d'octubre de 1994). Estudis crítics sobre 'Tirant lo Blanc' i el seu context*, Aix de Provença / Barcelona, Centre Aixoix de Recherches Hispaniques / Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, pp. 219-229.
- ESPADALER, Anton M., «Piezas para construir 'Tirant'»,
<http://www.lluisvives.com/servlet/SirveObras/p349/34694065433470530976891/p0000001.htm>
- : «Política i ideologia en la novel·la catalana del segle XV»,
<http://www.lluisvives.com/servlet/SirveObras/p349/02585174222415273254480/p0000001.htm>
- CHINER GIMENO, Jaime J., *El viure novel·lesc: biografia de Joanot Martorell*, Marfil, Alcoi, 1993.
- GÓMEZ LABRADO, Víctor, «Escariano en la tradició fabulosa dels gegants negres, guardians de coves, jardins i castells», *Anuari de l'Agrupació Borriana de Cultura*, n. VI, 1995, pp. 167-170.
- MARTORELL, Joanot: *Tirant lo Blanch*, edició a cura d'Albert Hauf i Vicent Escartí, MDS Books/Mediasat, València, 2005.
- RIQUER, Martí de, *Aproximació al Tirant lo Blanc*, Quaderns Crema, Barcelona, 1990.
- , *Tirant lo Blanch, novela de historia y de ficción*, Sirmio, Barcelona, 1992.
- RUBIO VELA, Agustín, *Joanot Martorell y el condado de Dénia. Una clave en el Tirant*, València, 2010.
- TURRÓ I TORRENT, Jaume, «Joanot Martorell, escrivà de ració», *L'Avenç: Revista de història i cultura*, n. 273, 2002, pp. 12-19.

- , «Una cort a Barcelona per a la literatura del segle xv», conferència llegida al Seminari de Literatura Medieval i Moderna del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona el 14 de novembre 2000, <http://www.narpan.net/documents/tirant.htm>
- VILLAMANZO, Jesús; CHINER, Jaime J., *La pluma y la espada. Estudio documental sobre Joanot Martorell y su familia (1373-1483)*, Ajuntament de València, València, 1992.